

درس تاریخ معماری منظر

۲- منظر پردازی در جهان اسلام

الف: باغ سازی مسلمانان آندلس (بخش اول)

دکتر لادن اعتضادی

دانشگاه شهید بهشتی

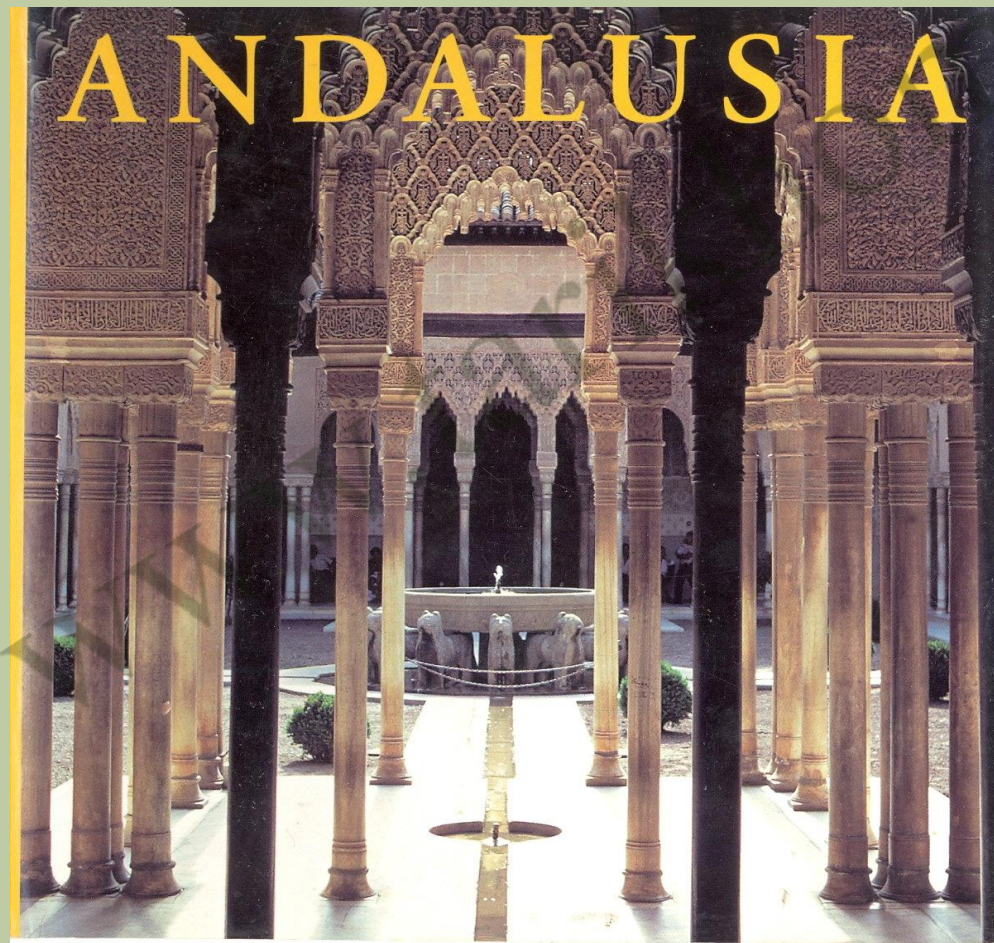
دانشکده معماری و شهرسازی

گروه معماری منظر

بهار ۱۳۹۸

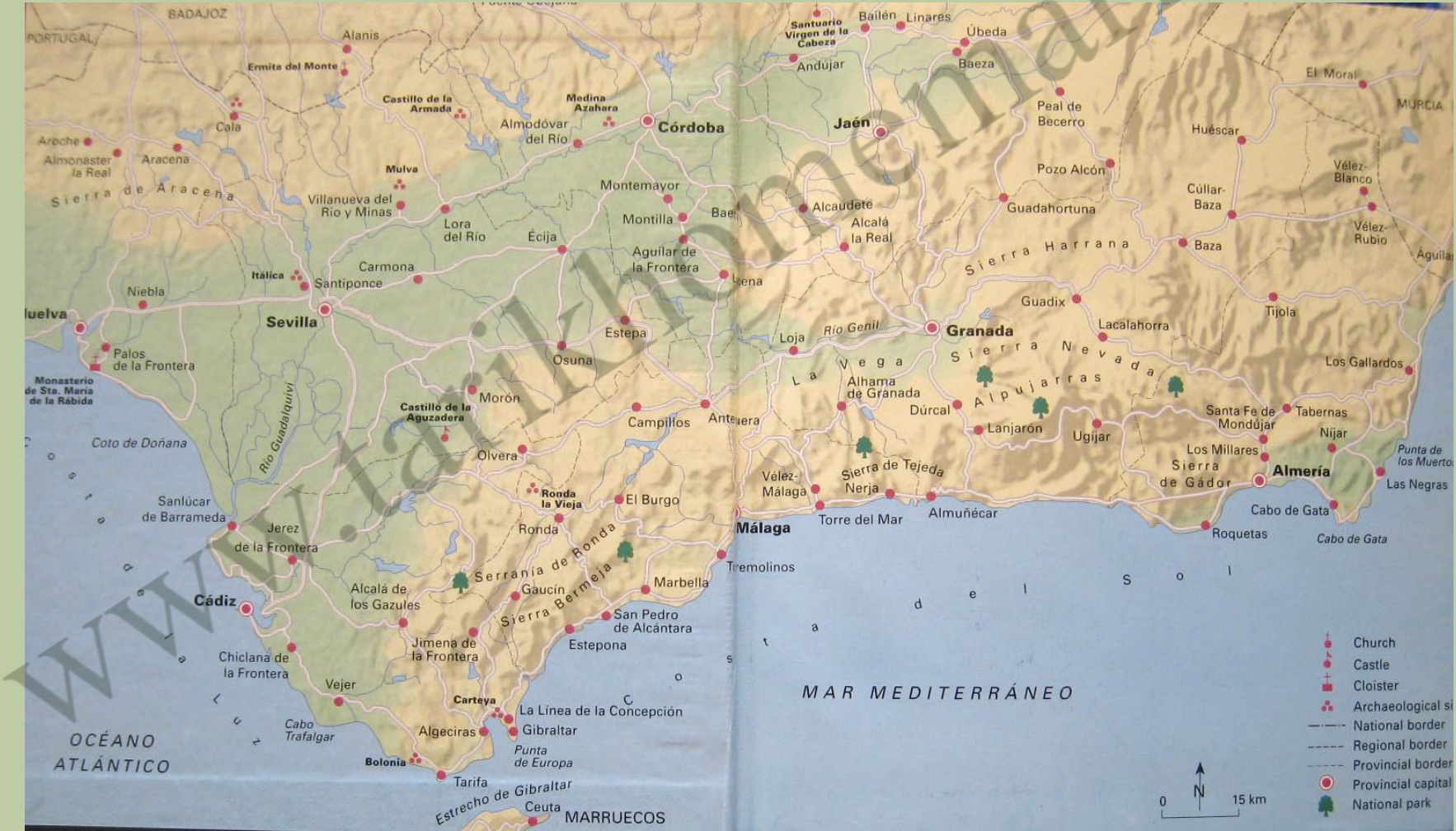
از آغاز قرن ۸ تا نیمه قرن ۱۱ میلادی معادل قرن های ۲ تا ۸ هجری

دوران خلافت امویان در اندلس است.

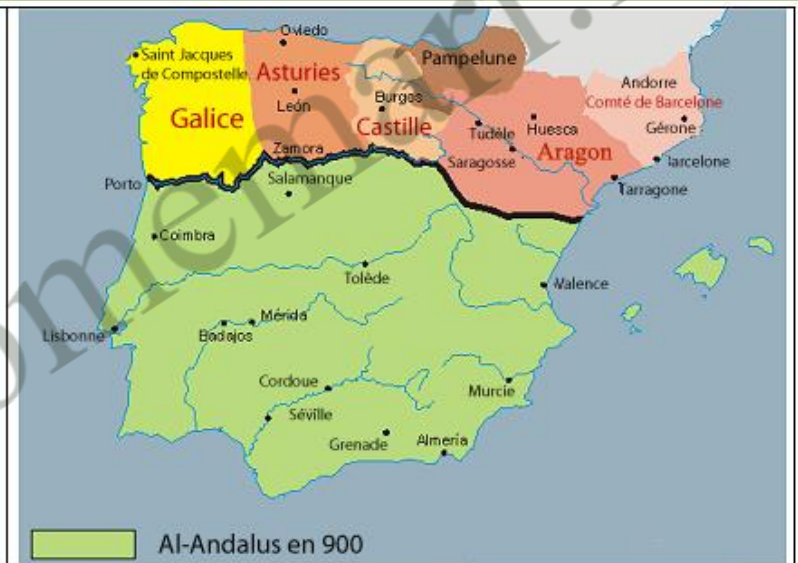

دشت معتدل و سرسبز « وادی الکبیر » یا « رودخانه بزرگ »

پیش روی اقوام اروپاییه از شمال و کوچک شدن اندلس از ۷۹۰ تا ۱۳۰۰ میلادی

عبدالرحمن اول تمام امیرنشینان عرب منطقه را متحد کرد و با مخالفان جنگید و حکومت یکپارچه به سرکردگی خود و به نام خلافت امویان اندلس را بنیاد نهاد.

در زمان ورود عبدالرحمن اول به طلیطله (تولدو) او با دو خطر مواجه بود: بربرهای شمال آفریقا و مسیحیان اروپا به سرکردگی شارلمانی متعصب مسیحی

در عین حال دربار او مرکز پذیرایی از سفرای اروپایی و فرستادگان پاپ بود.

« مسلمانان تمدن درخشان، شهرهای معمور، کشاورزی و صنایع منظم،
و معماری پر شکوه و باغ‌های زیبا در اندلس بوجود آوردند »

(مرجع: آل‌علی / مسلمانان در اسپانیا)

حضور ایرانیان در دربار خلفا نقش مهمی در انتقال فرهنگی داشت
به این وسیله مظاهر تمدن اسلامی و قسمت مهمی از میراث علم و ادب یونان از طریق اسپانیا به
اروپای غربی انتقال یافت.

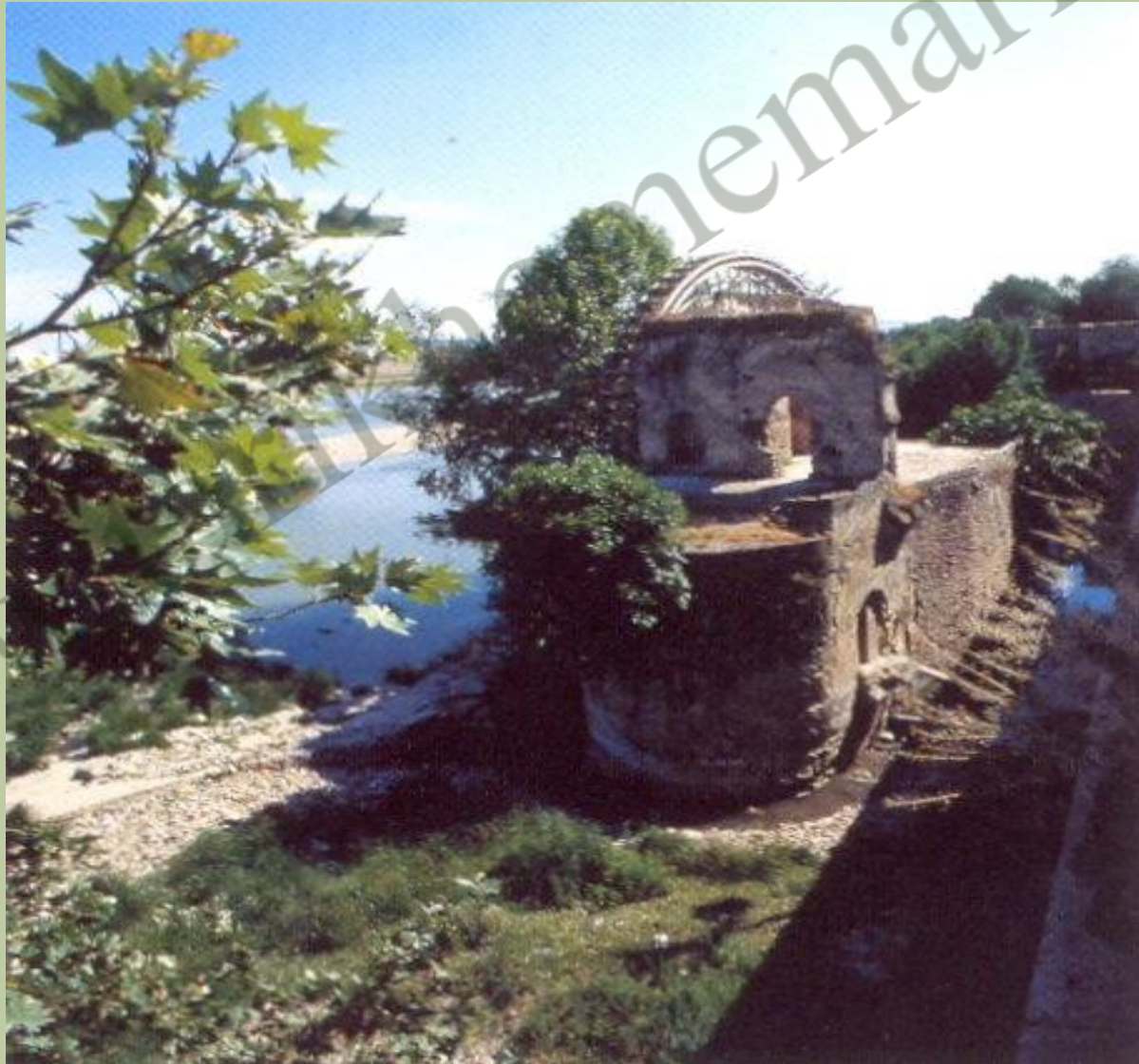
عَلَّمَ شَاهِكِهِ وَالْمَهْرَ وَصَوْرَةَ الْعَيْ فَرِيحَ الْعَجُوزِ فَرُوفًا عَلَيْهِ زَيْتِيَّةً وَبَيْرُوتَ
وَمِمَّا جَاءَ دَسْتَانِ مَسْأَلَتَيْنِ مَعْرَا لَتَرْتَارِ

مسلمانان در اندلسی
فنون متنوع آبیاری را در
کشاورزی و باغ سازی
به کار گرفتند.

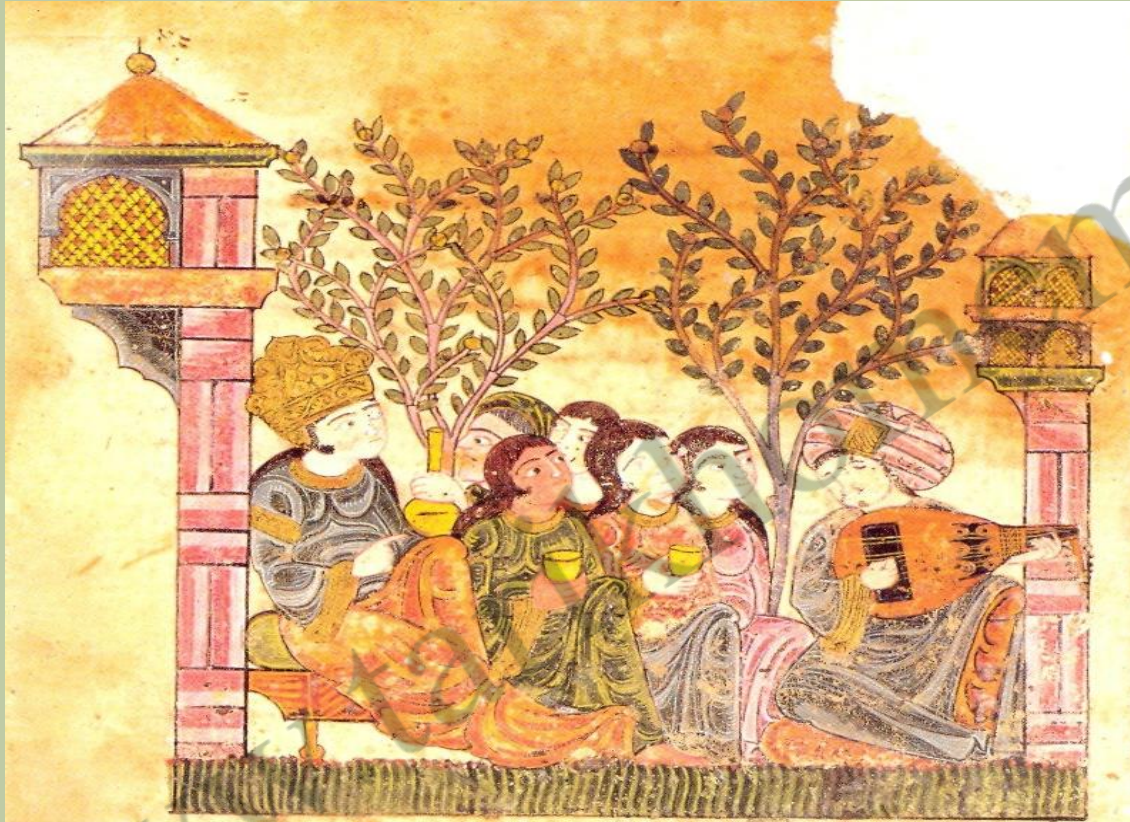
طبق اسناد کتبی و تصویری،
از چرخاب برای بالا کشیدن آب
رودخانه
و از قنات برای استخراج آب‌های
زیرزمینی استفاده می‌کردند.

*The Story of Bayad and Riyad, 13th century. Arabic manuscript
Rome, Biblioteca Apostolica Vaticana*

نمونه امروزی چرخاب در اسپانیا
برای آبیاری زمین‌های بلند و نیز گرداندن آسیاب

شعر، موسیقی، معماری و باغ سازی و سایر مظاهر تمدن اسلامی در اندلس به شکوفایی رسید.

قوله جريح يباصر من شعره قالت له رباحي الله حبسيت من عرروميجر
 ولم ينصف مع امكان الرضل ووجود السبيل فقال رباحي اقل الوفا فليل
 شع قالت السيرة يا رباحي انت شاعر مقلو واحد يا اريب ونحن نقول ما
 رويناها وحببناها وسمعتنا من عهدها وانت نقول من قلنا نعبسها فانك الله
 يعبد ووقالت المنزور وقلنا بل الخير والشرور فمن الكون اجنون اليل ومقرجون

تأثیر فرهنگ ایرانی که توسط مشاهیری چون "زریاب" و دیگران در اسپانیای اسلامی اشاعه یافت، نباید نادیده گرفت.

تصویر منظر اصلی در باغ های اندلس

سرو و مرکبات گیاهان وارداتی مسلمانان بودند

فتح جبل الطارق سال
۹۲ هجری.

فتح کامل اسپانیا در
سال ۱۲۸ هجری.

پایان حکومت یکپارچه
امویان در اندلس
۴۲۲ هجری (۱۰۳۱ م.)

از آن پس دوره
ملوک الطوایف است تا
قرن ۱۶ میلادی.

سقوط غرناطه در سال
۸۹۸ هجری یا ۱۴۹۲
میلادی.

عبدالرحمن در
شمال شرقی قرطبه
قصر عظیمی ساخت
و آن را با باغها و
جویبارها، حوضها
و فوارهها تزیین
کرد.

او از شام و افریقيه
به وارد کردن گل و
درخت و نباتات
اقدام کرد.
(آل علی، همان)

منظر اصلے در باغ ایرانے
محور آب جاری و درختان سایه انداز

درختان سرودر محور باغ ایرانه

جای محور آب در این نمونه معاصر تغییر کرده است

نمونه‌ای مشابه با فضای باغ ایرانی در اندلس با محورباریک آب جاری و سروها

باغ‌های اندلس

MOORISH (ISLAMIC SPANISH) GARDENS

**Cordoba, Sevilla, Granada
Malaga, Zaragoza**

قرطبه، اشبیلیه، غرناطه، مالقه

باغ های اندلس

Cordoba

قرطبه

۱- مسجد جامع

La Mezquita

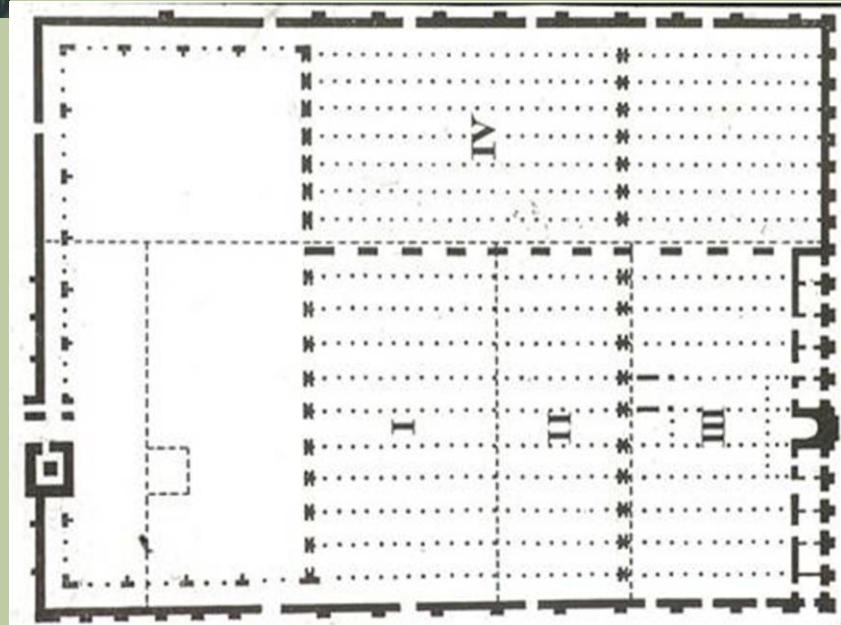

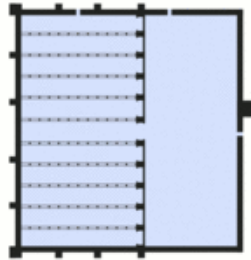
موقعیت قرطبه کنار رودخانه مشابه اصفهان

مسجد جامع قرطبه که صحن آن باغی از درختان نارنج و نخل بوده است. سمت راست شبستان عظیم، صحن کوچک مسجد است که گویا این شبستان بزرگ فضای کافی برای برگزاری نماز جماعت را داشته است.

در آغاز، تناسب صحن و شبستان متعادل بوده است.

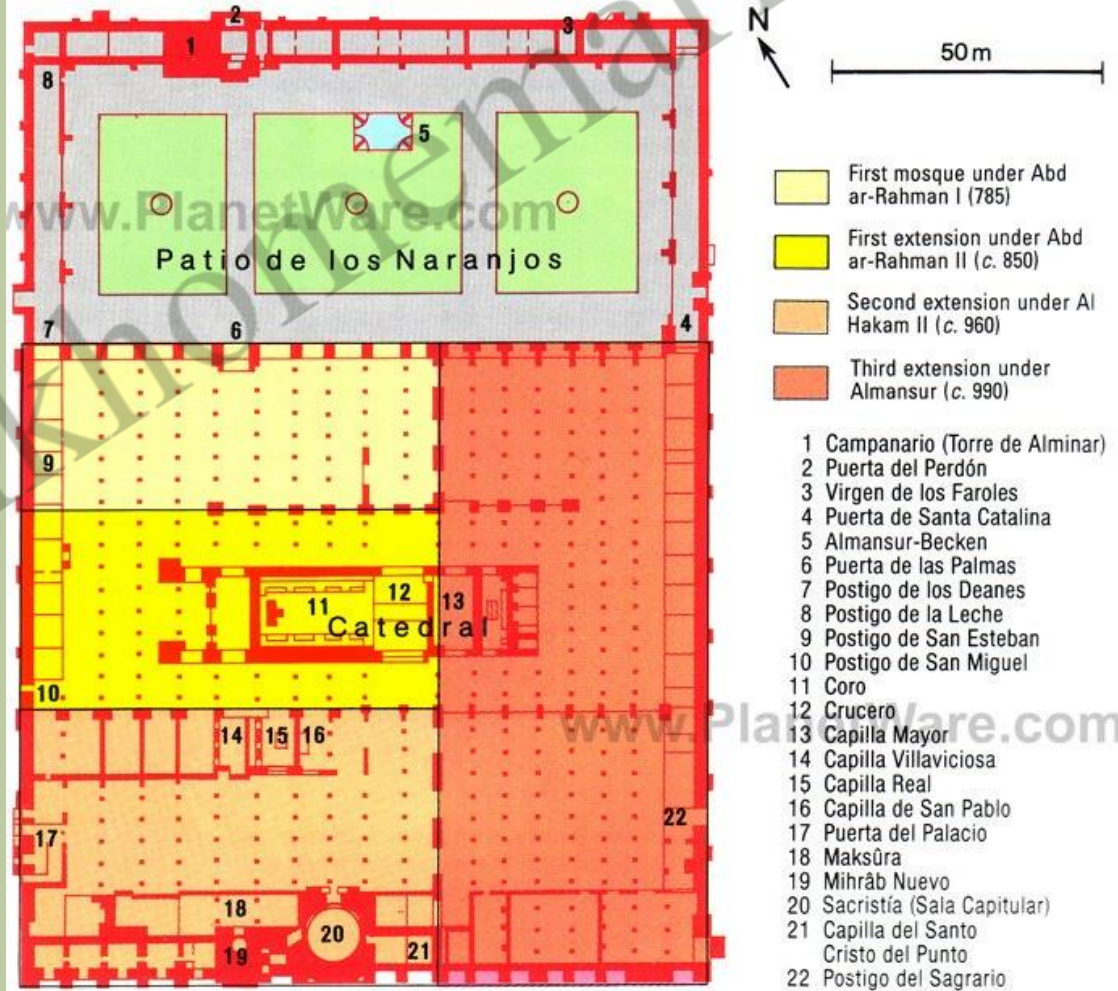

Mezquita de Abderramán I

مراحل توسعه مسجد تا پیدایش
 شبستان عظیمی که زمانی در
 دل آن یک کاتدرال گوتیک
 ساخته می شود.
 این کاتدرال علی رغم عظمتش
 در دل شبستان عملاً فضای
 کوچکی است.

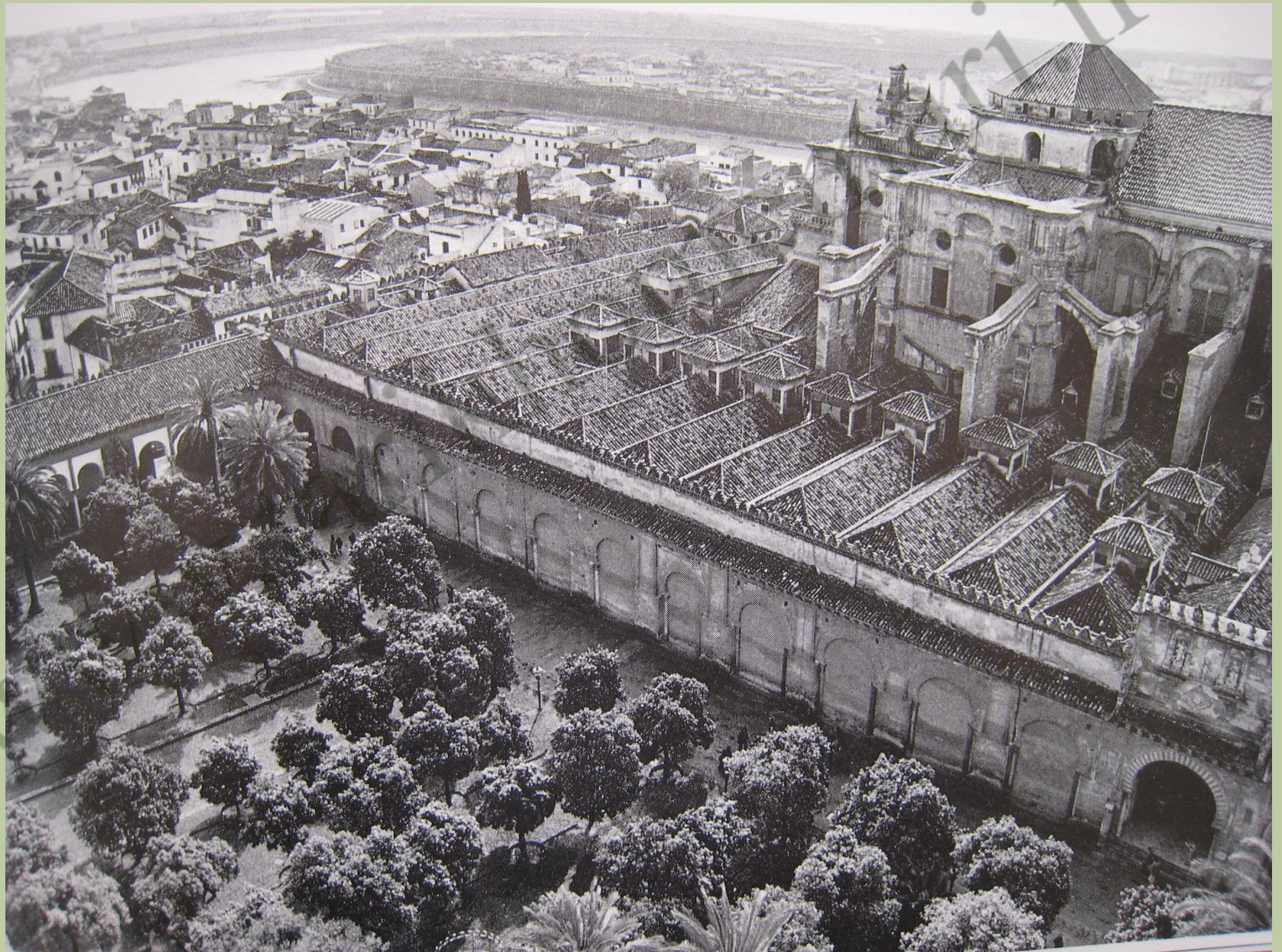
Mezquita - Catedral de Córdoba

Patio de los Naranjo، یا صحن نارنجستان بادرخت‌های پرتقال و نارنج نوعی باغ است. آب وضوخانهٔ این مسجد از کوهستان‌های اطراف با قنات و لوله‌های سفالی به مسجد می‌رسید و شب و روز از فواره‌های حوض مسجد ریزش می‌کرد. (همان مرجع)

مسجد در جوار و مشرف بر رودخانه وادی الکبیر است.

Cordoba, La Mezquita

نارنجستان مسجد جامع قُربطبه صحنی که از آغاز به همین نام بوده و یک ورودی به نام "باب النخيل" داشته است: این نام‌ها ممکن است عامل اثبات وجود این باغ از آغاز و دوران اسلامی باشد.

Patio de los Naranjos / La Mezquita

گزارشے جدید از سال ۲۰۰۲ در باره باغ نخلستان و نارنجستان
مسجد قرطبه که در قرن ۱۱ موجود بوده است.

- Until the 11th century, the courtyard was unpaved earth with citrus and palm trees irrigated – at first by rainwater cisterns, and later by aqueduct. Excavation indicates the trees were planted in a pattern, with surface irrigation channels. The stone channels visible today are not original.*

*Ruggles, D. Fairchild (2008). *Islamic Gardens and Landscapes*. University of Pennsylvania Press. p. 152. ISBN 978-0-8122-4025-2.

در متون عربی ورودی‌ها نام قدیم خود را دارند اما امروزه چون بنا به کاتدرال تبدیل شده تمام نام‌ها منسوب به قدیسان و موضوعات مسیحی شده‌است.

Puerta de las Palmas باب النخيل
Patio de los Naranjos صحن نارنجستان

درختان سرو از افزوده های بعدی هستند

alamy stock photo

Family
www.alamy.com

کف‌سازی و مجاری آبیاری، جدید هستند و صحن در آغاز کف‌سازی نداشته
امانظام آبیاری به‌این روش، قدیمی است و در حیات‌های ال‌کازار سویل سابقه دارد.

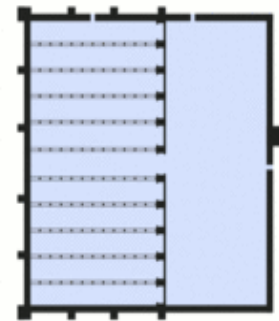

بالا راست : ورودی اصلی مسجد روی
محور تقارن بنا و رو به قبله که در آغاز
ساخت مسجد، نقطه شروع محور تقارن
باغ صحن و بنای شبستان بوده است.

پایین چپ : صحن مسجد که
حال و هوای کامل یک باغ را دارد.

مراحل توسعه از اولین بخش که در زمان عبدالرحمن اول ساخته شده است

Mezquita de Abderramán I

آبنمایی که در دوران مسیحیت ساخته شده و مردم برای بردن آب به آن محل می آمده‌اند.

ارگ (الکازار) قرطبه و باغ هایش
که

امروزه به سبک باغ های باروک در آمده اند.

مسلمانان عرب زبان به ارگ "القصر" می گفته اند و اسپانیایی ها آن را "آلکازار" می گویند.

القصر = Alcazar

عبدالرحمن ارگ قرطبه (القصر) را ساخت و اطراف آن را با باغها و جویبارها و حوضها و فوارهها تزیین کرد و از شام و افریقیه به وارد کردن گل و درخت و نباتات اقدام کرد. (همان)

منظر پردازی در این تصویر ترکیبی از ریشه‌های اندلسی و تغییرات به سبک باروک است. بخصوص عرصه وسیع محور با درختان سرو توپیاری شده، جلوه باغ باروک را دارند.

چشم انداز امروزی

علی رغم عرصه وسیع میانی، کلیت فضای باغ ایرانی-اسلامی تا حدی با انبوهی درختان در این تصویر محسوس است

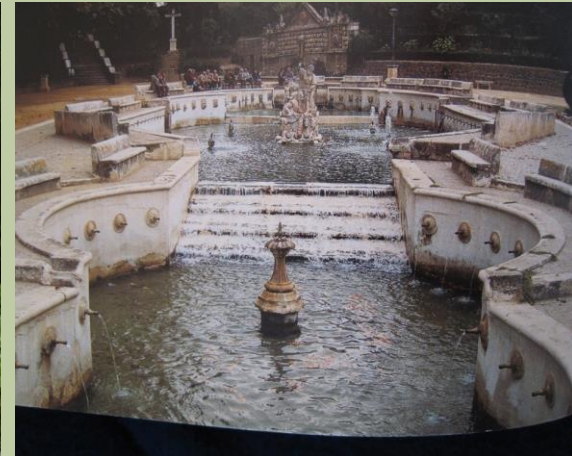
این باغ نیز مانند سایر باغ-قلعه‌های اندلس بر روی شیب تپه محل قرارگیری
القصر قرطبه و در نتیجه به صورت پلکانی است.

تحويل باغ اسلامى به باغ باروك

يك صورت التقاطى پديد آورده است

(باغ بزرگ در القصر قرطبه)

القصر قرطبه با طرح رنسانسی - پاروک با حضور مجسمه در باغ و تغییر شکل سروهای ایرانی

تغییرات بعد از تسلط اروپاییان و از زمان رنسانس
(قرن ۱۶ میلادی) آغاز شد.

تصاویر

یک حیاط - باغ در ارگ قرطبه

حوض و نمایش آب آینه گون و ساکن

در یک حیاط - باغ

طراحی حیاط متفاوت با طراحی حیاط‌های ایرانی است.

طرح حوضچه‌های ورودی آب به حوض اصلی، طراحی کاملاً اندلسی است.

عبدالرحمن اول، باغهای عمومی متعددی ساخت و نهرهای بسیاری را در شهر کشید. با تأسیس محله «مُنیه الرصاف» قصر «مُنیف» را در آن ساخت.

رصاف یا رصافه در قرطبه، محله‌ای شامل باغهای اشراف شهر بود و قصر مُنیف هم در باغی

در آن ناحیه بوده است. (همان)

مُنیف: پاک و عالی و والا مرتبه

مُنیه: آرزو

رصافه: مرغزاری که در سواد شهر باشد

عبدالرحمن دوم، در دو طرف رود «وادی الکبیر»، معبری با باغهایی* احداث کرد که زیبا ترین گردشگاه‌های قرطبه شد.

متأسفانه از این محله - باغ و از باغهای عمومی که

ذکرشان رفت اثری و نقشه‌ای در دست نیست

وادی الکبیر = Guadalquivir*

*این طرح انسان را به یاد محور چهار باغ اصفهان در هفتصدسال بعد می‌اندازد.

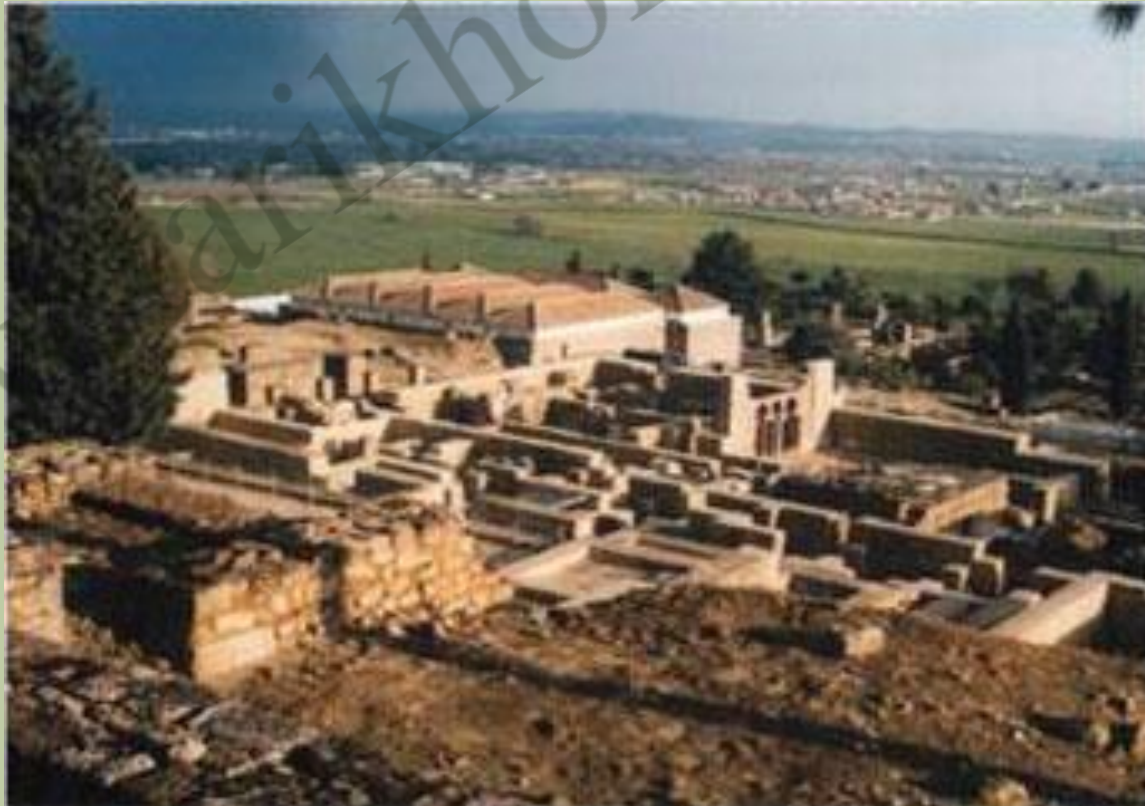
باغ های اندلس

Cordoba

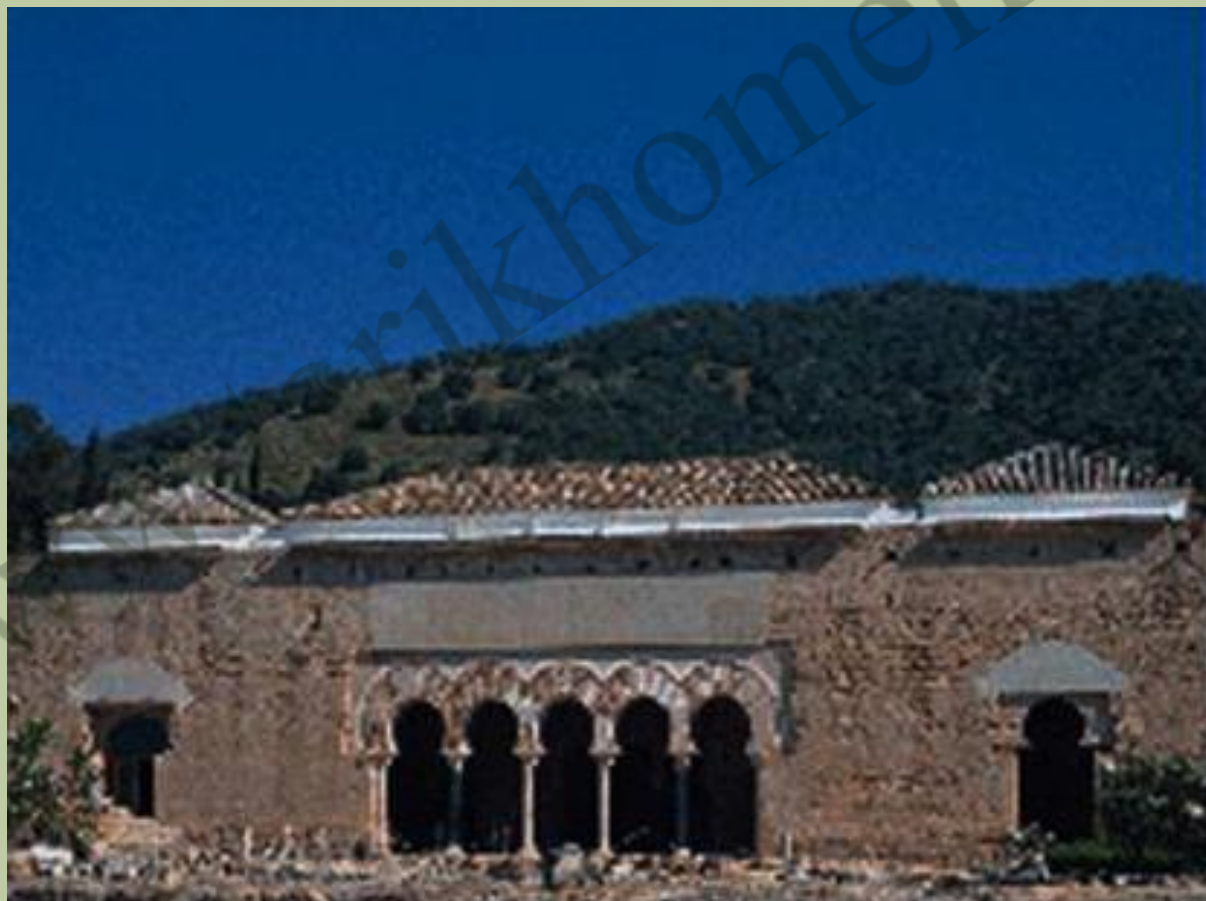
■ قرطبه:

Palatine City of Madina az-Zahara

مدینه الزهرا - پایتخت خلیفه الناصر، بیرون از قرطبه به مثابه یک "شار-باغ" (قرن چهارم هجری)

مهمترین « قصر — باغ‌های » مسلمانان اسپانیا را مسیحیان به کلی از میان برده یا تغییر شکل داده‌اند. یک نمونه که از قدیمی‌ترین و معروف‌ترین شهرهای درباری مجلل Palatial City به شمار می‌رود، مدینه الزهرا است که اکنون از آن به جز ویرانه‌هایی برجای نمانده‌است.

تالار تشریفات (بارعام) کاخ، به صورت ایوانی ستون‌دار با پنج گشودگی، رو به باغ و استخرمقابلش

ایوانِ قنار تشریفاتِ کاخ، مشرف بہ استخر و باغ
(مدینہ الزہرا)

اشراف تالار بارعام به استخر و باغ در مدینه الزهرا

ایوان تالار تشریفات یا بارعام با پنج گشودگے بہ باغ

دید از داخل سه دهانہ گشودگی تالار بہ ایوان پنج دهانہ ای و از آنجا بہ استخر و باغ است.

این سرسرای «سه-دری» گشوه به باغ است که در دوران مسیحیت تبدیل به کلیسا شد

استخر مقابل تالار بارعام

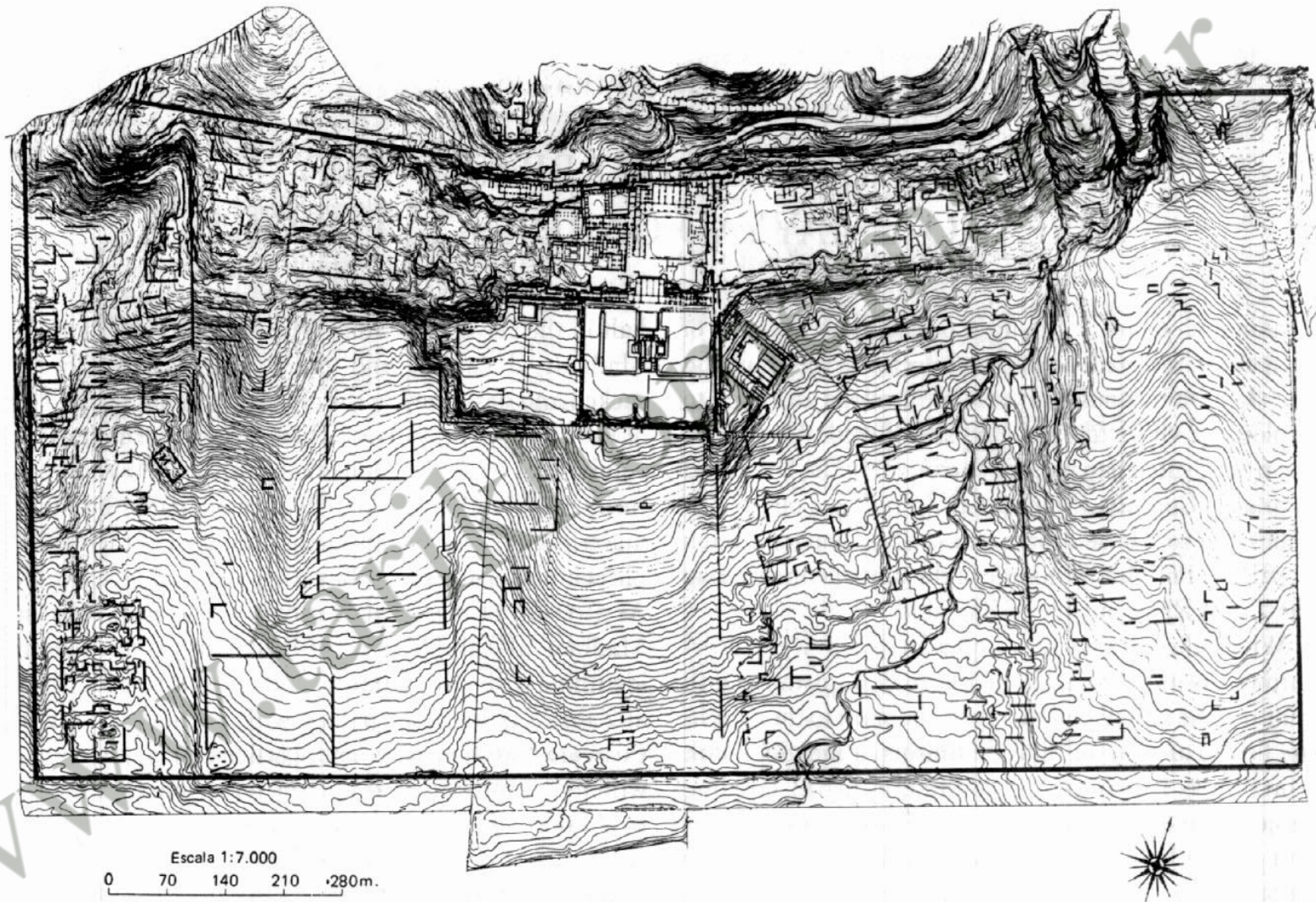
چهار جرز از خرابه‌های ساختمان مقابل که مشرف بر استخر بوده‌است

کاخ مشرف به
باغ و در شیب از
بالا به پایین

یک سرسرای
سه - دری
دیگر گشوه به
حیاط - باغی
که نیست شده

1. Plan of Madinat al-Zahra'. (After Lopez Cuervo, *Medina az-Zahra'* : *Ingeniería y Formas.*)

در این شهر: کاخ‌ها، باغ‌ها، قرارگاه نظامیان،
مسجد، بازار و مساکن احداث شده بودند و شهر با قنات آبرسانی می‌شده‌است.

محدوده ارگ و نیز مکان محصور کاخ-باغ اصلی در ارگ

نیمه بالایی، بخشی از ارگ شهر که یک حیاط -باغ در آن مشخص است ولی بناها عمدتاً تخریب شده‌اند. بخش پایین تصویر، کاخ-باغ عظیم و محصور و ایوان تالار بارعام در آن دیده می‌شود.

(کاخ - باغ) و باغ‌های کوچکتر یا حیاط - باغ‌ها

نقشهء محدوده
محصور
کاخ - باغ اصلی
شهر

عکس هوایی مربوط
به اسلاید پیشین

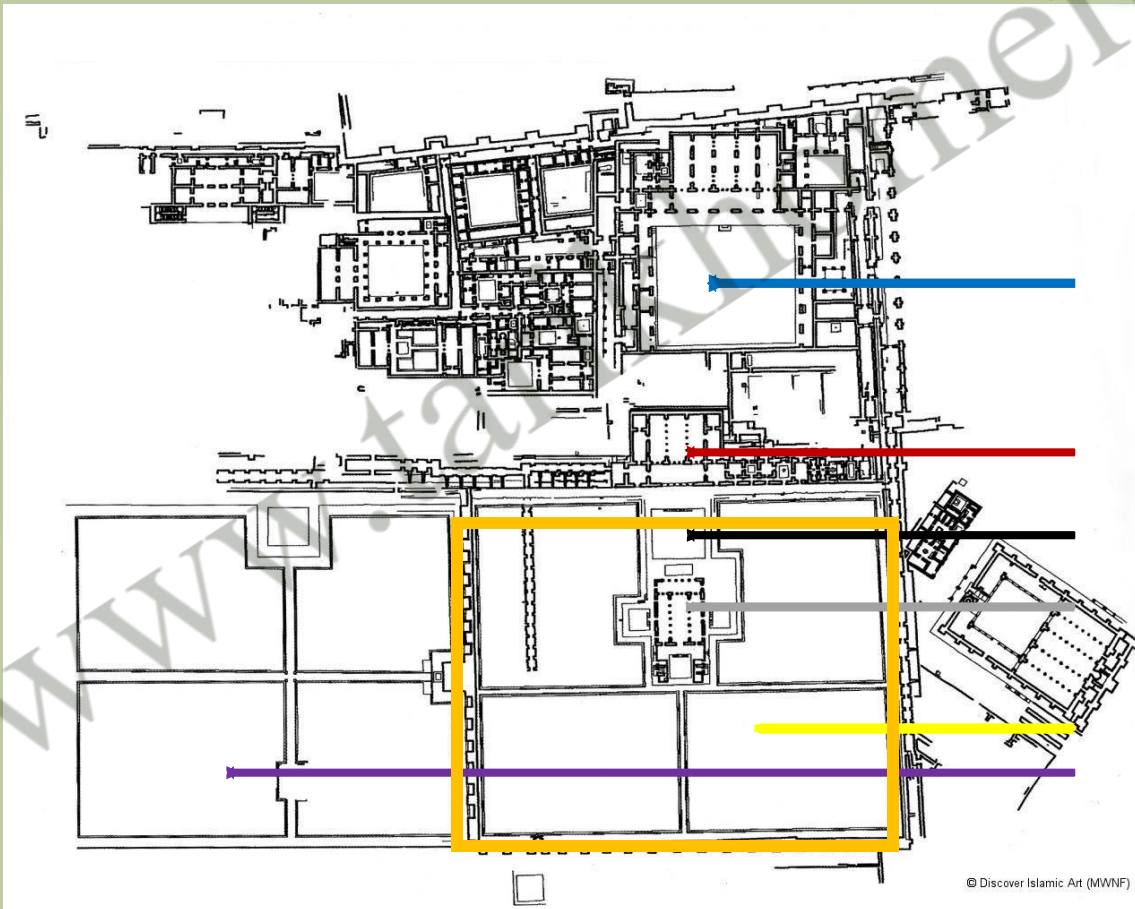
حیات - باغ

باغ

باغ - کاخ

ماکت و نقشه محدوده کاخ - باغ در مدینه الزهرا

© Discover Islamic Art (MWNF)

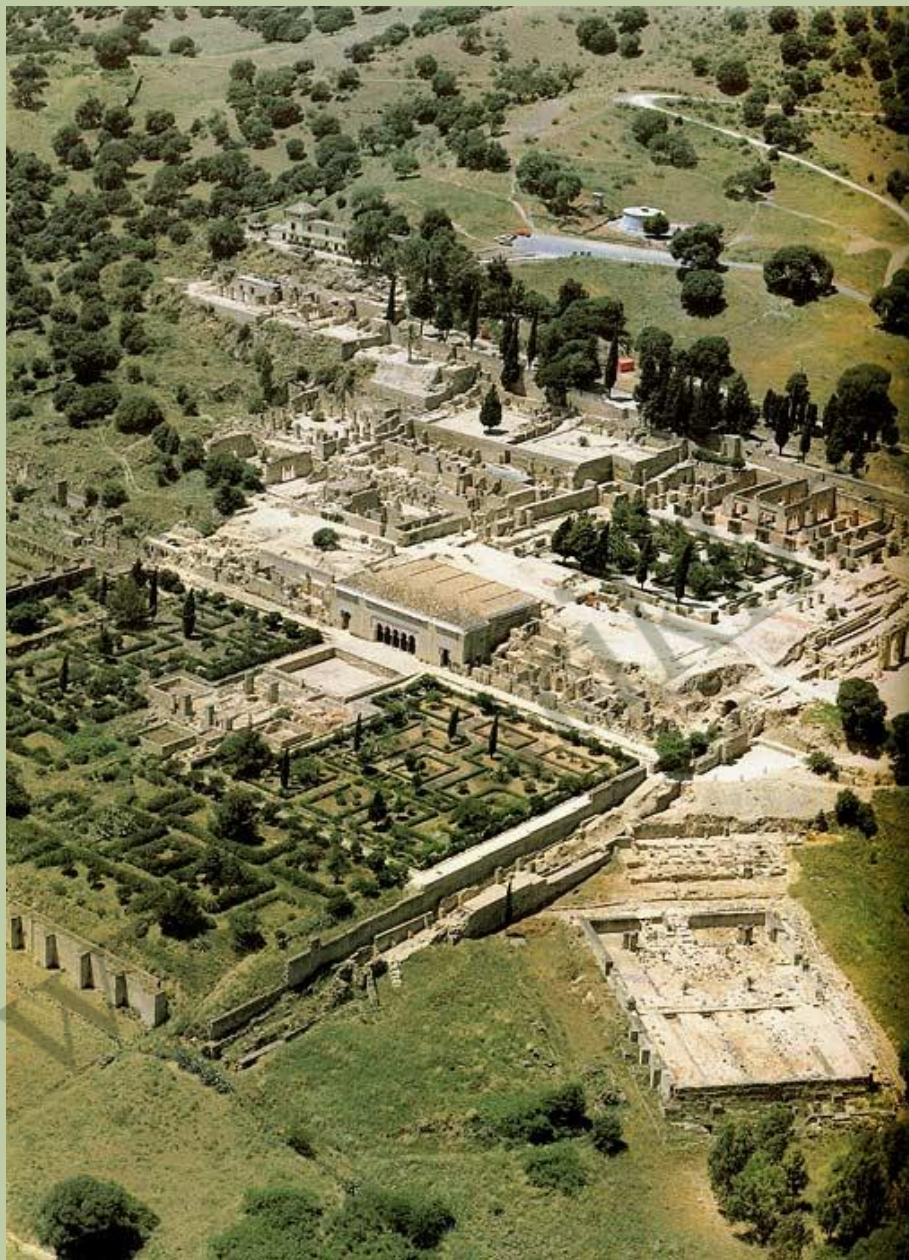
فلش سرخ، تالار بارعام
فلش مشکی، استخر
فلش خاکستری، ساختمان
مخروبه مقابل تالار که ایوانی
ستوندار مشرف بر استخر
داشته است.

فلش زرد، باغ اصلی
فلش آبی، حیاط - باغ
فلش بنفش، باغ بالا که
چهاربخشی است

کاخ - باغ اصلے و محصور

ایوان با پنج گشودگی رو به این باغ و استخر را قبلاً بررسی کردیم

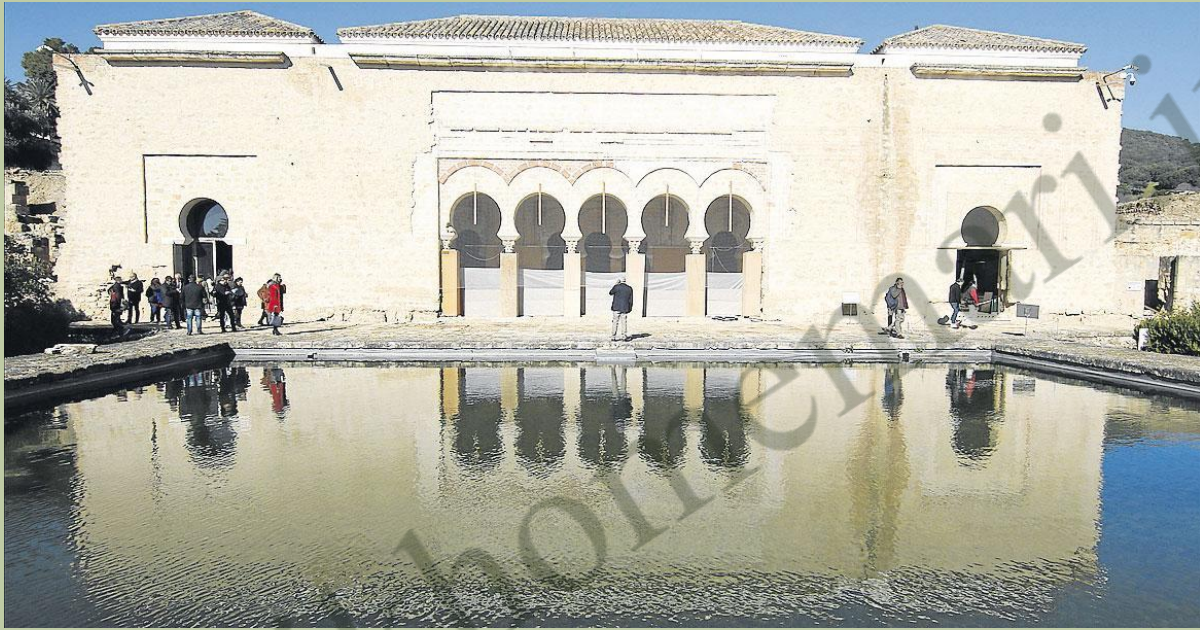

کاخ - باغ با تالار تشریفات که سطح
زیربنا در پشت دیواره باغ است و
ساختمان‌های دو جنبش مخروطی هستند.
باغ بالا در سمت چپ کاخ - باغ است.

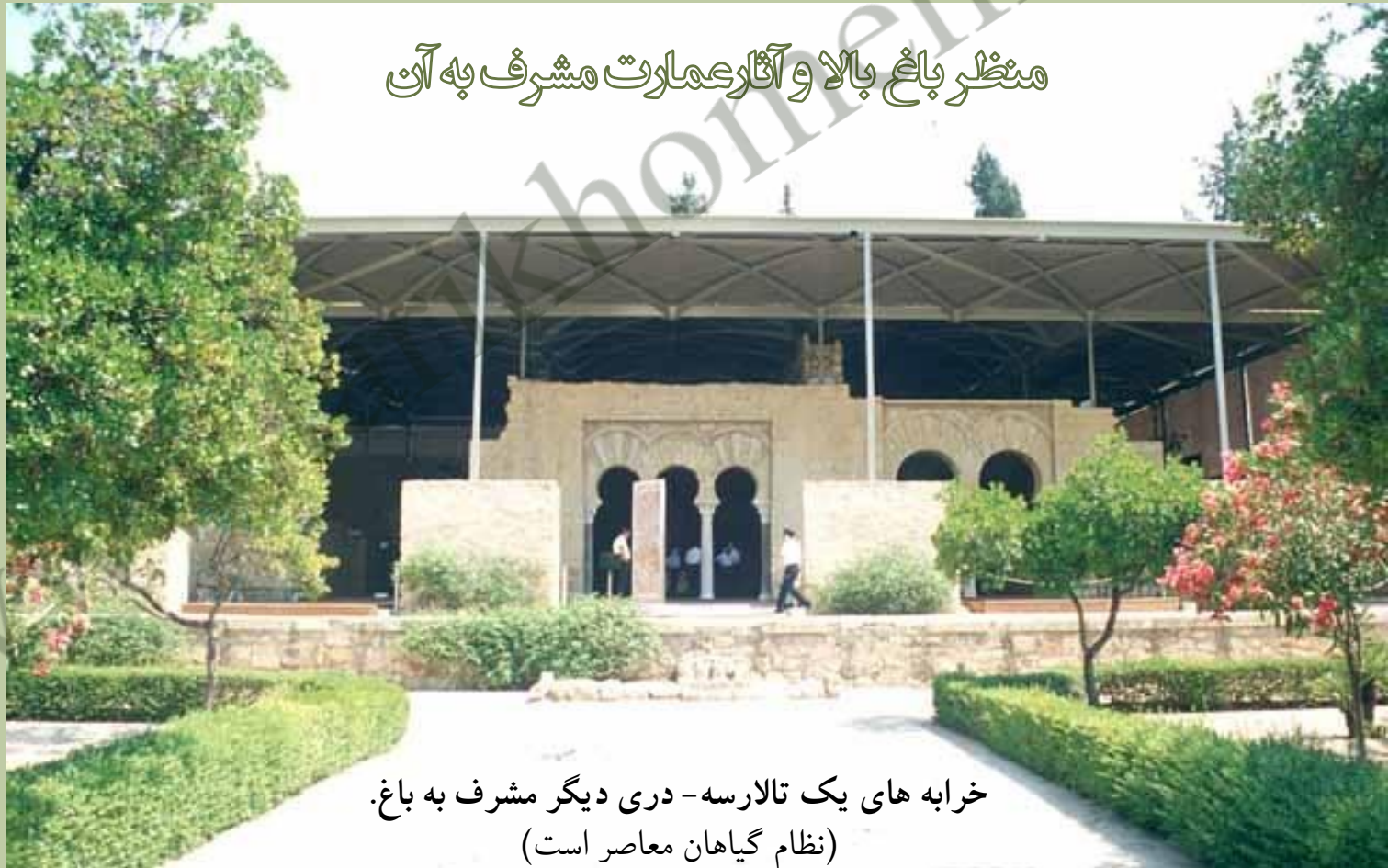
دیوار بجای مانده از یک تالار سه دری، از اجزای کاخ
که در جهت عمود بر تالار تشریفات و مشرف به یک
حیاط - باغ بوده است.

در مورد نام این شهر داستان‌ها بر سر زبان‌هاست، از جمله این که زهرا نام یکی از همسران الناصر بوده است یا این که بواسطهٔ باغ‌ها و گل و گیاهان فراوان به این نام خوانده شده است. مدینه الزهرا در دامنهٔ کوه عروس در شمال غربی قُربه با فاصلهٔ حدود ۱۰ کیلومتر از آن در روز اول محرم ۳۲۵ هـ.ق. بنا شد.

منظر باغ بالا و آثار عمارت مشرف به آن

خرابه های یک تالار سه - دری دیگر مشرف به باغ.
(نظام گیاهان معاصر است)

یک نمونه گودال باغچه

در

یکی از کاخ‌های مدینه الزهرا

باغ‌های بالاتر از این کاخ در پس زمینه با درختان سرو مشخص هستند.

نمایی از خرابه های مدینه الزهرا که شهری روی شیب
تپه و مشرف بر قرطبه بوده است.

خلیفه الناصر بر اثر
توسعه زیاد قرطبه که
با جمعیتی بیش از
پانصد هزار نفر برتر یا
هم تراز بغداد شده
بود، مقر سلطنت را به
شهر جدید مدینه
الزهرا منتقل کرد.
شهری با باغهای
فراوان که با توجه به
نیازهای اندلس متحد و
بزرگ و نیز مقام
خلافت او تأسیس شد.

باغ‌های احیا شده در محوطه باستان‌شناسی

مسجد و نخلستان آن و ساباط بازار
در جانب راست تصویر

باغها و باغچه‌های احیا شده در محدوده مسکونی شهر

بخشی از حصار و برج‌های دژ کاخ - باغ در مدینه الزهرا

بازسازی تصویری دژ و دروازه محوطه کاخ-باغ در مدینه الزهرا

باغ های اندلس

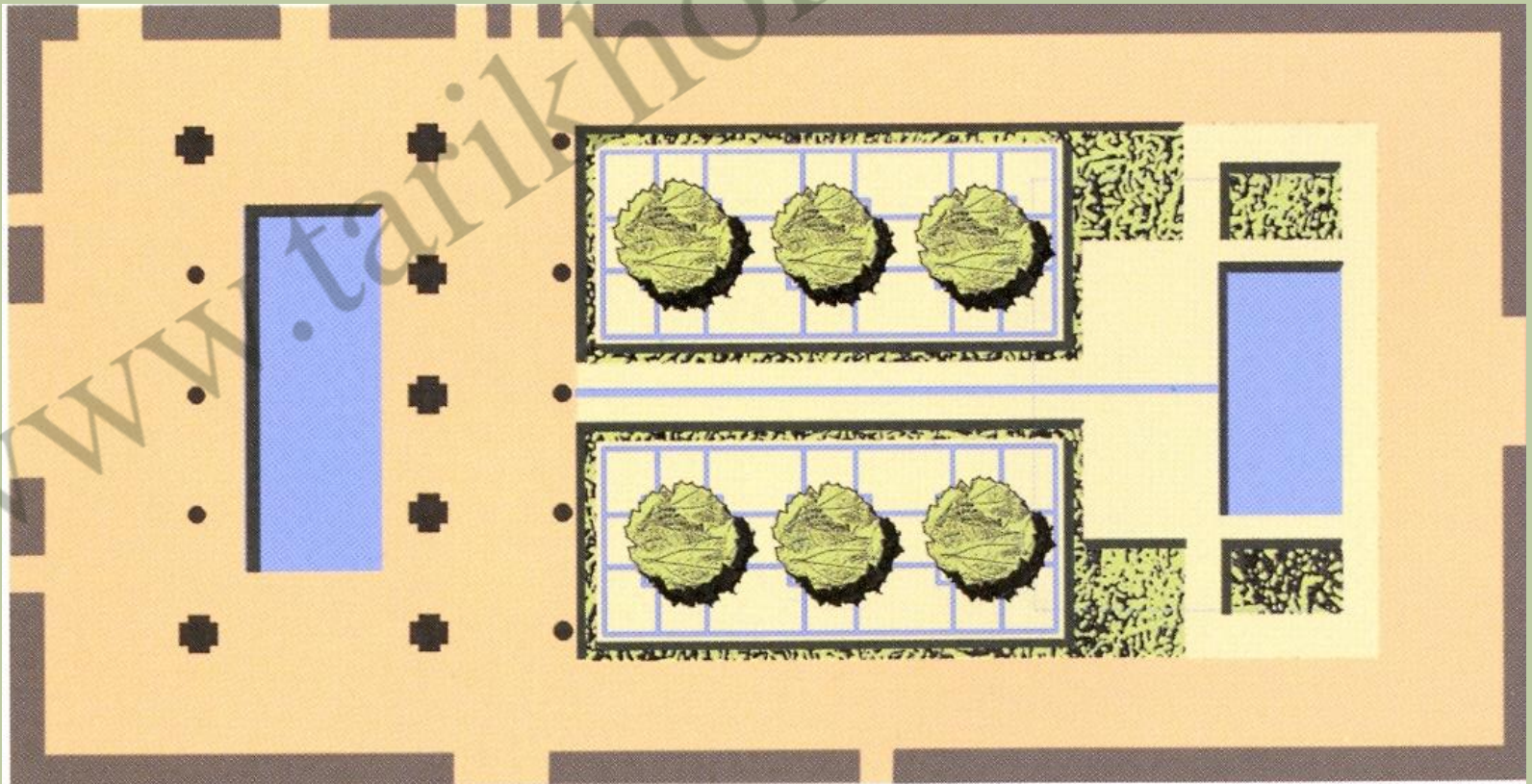
Al-Jaferia

ارگ الجعفریه و باغ آن

آثار یک حیاط - باغ در الجعفریه در زاراگوزا (Zaragoza)

با یک محور مرکزی جوی آب جاری و دو استخر در دو انتها، باغ بدون محور عرضی است. آثاری از نحوه آبیاری باغچه‌ها در نقشه دیده می‌شود. ظاهراً بنایی مسقف و به چهار جهت گشوده، روی استخر سمت چپ بوده است.

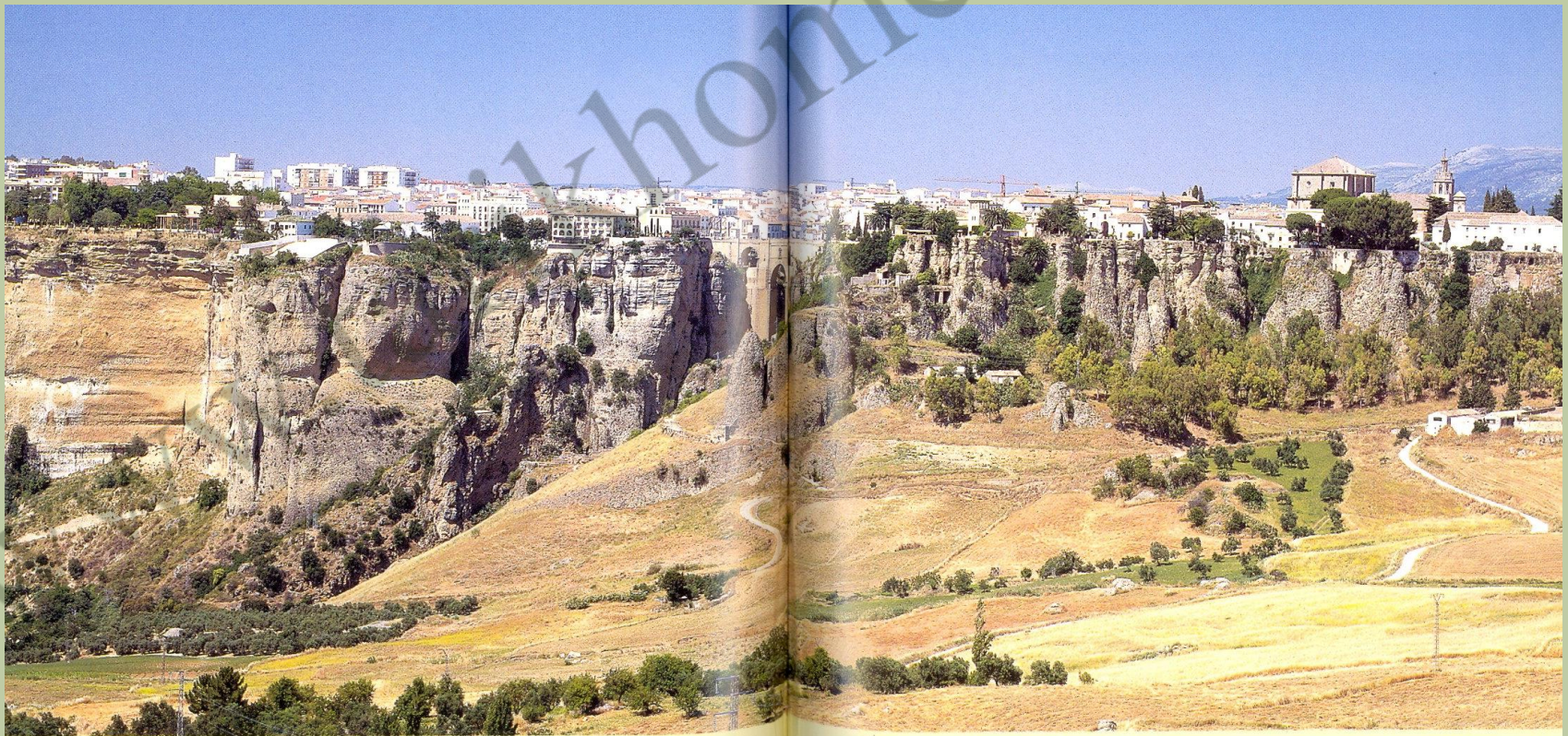
كاخ الجعفرية

Malaga

مالقه:

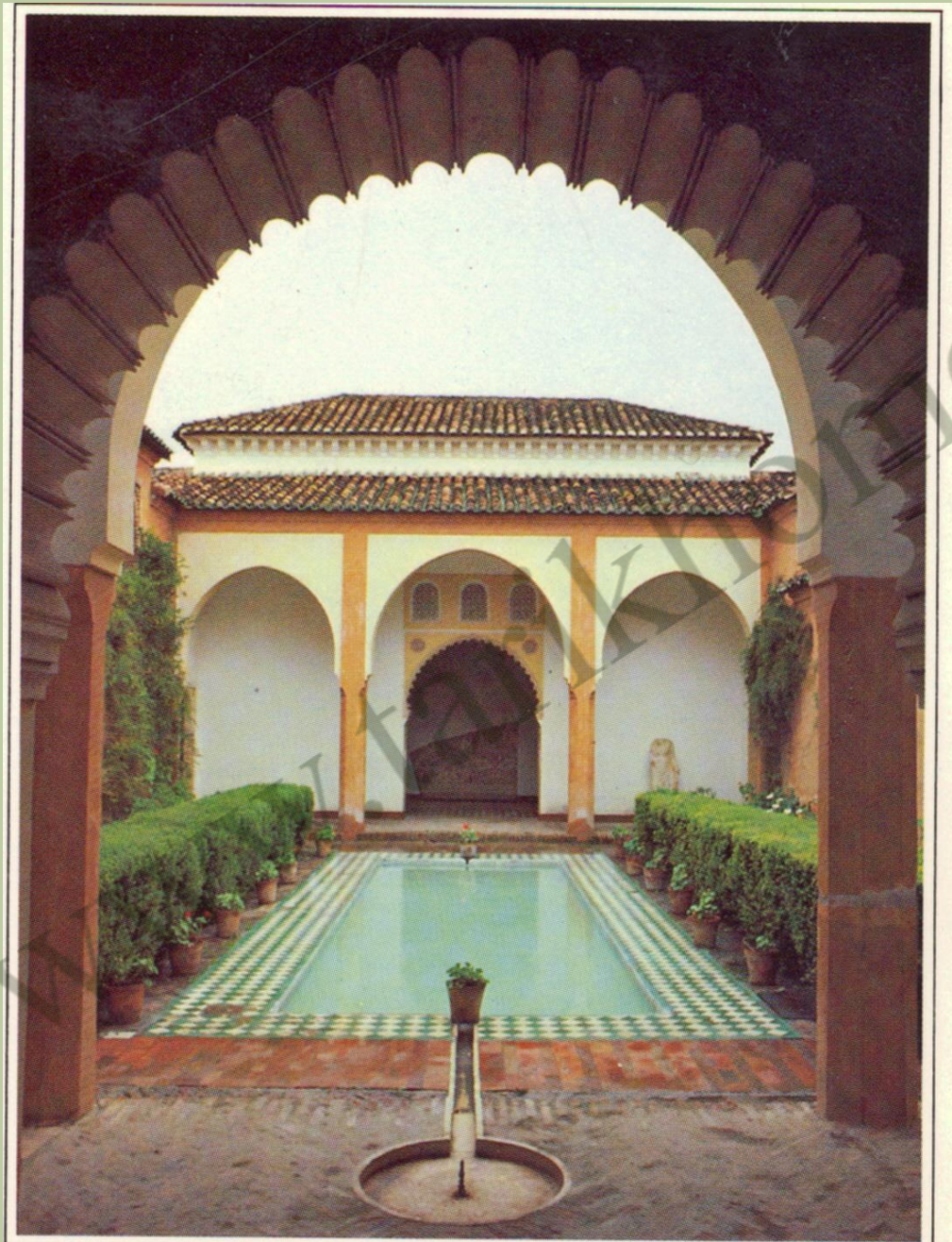

The Province of Málaga

باغی در قصبه مآلقه

در پایین دست القصر که در بالای تپه است

حیاط

و

بستر ساکن آب آینه گون
و ایوان های مشرف به منظر
در خانه ای در القصبه مالقه

Alcazaba

نظام کاشت گیاهان امروزی شده است

تفاوت با حیاط - باغ نارنجستان قوام که یک «خانه باغ» بزرگ است (شیراز)

بررسی این
تفاوت در طرح
و نیز زمان
ساخت تمرین
دانشجویی است.

تحول منظر پردازی باغ و حیاطها بعد از دوران اسلامی در قصبهء مالقه

راست: دوران غلبهٔ اروپائیان / چپ: دوران اسلامی
“Casaba of Malaga”

القصر مالقه و باغ سلطنتی در میان دژ

بیرون دژ محدوده باغهای قصبه است.

ارگ یا الكازار مآلقه و باغهای داخل آن در بالای تپه

پایین، باغهای قصبه و نیز خرابه‌های یک تئاتر یونانی - رومی از عهد باستان.

القصر مالقه

و

باغ داخل دژ و باغ‌های
روی شیب در بیرون کاخ

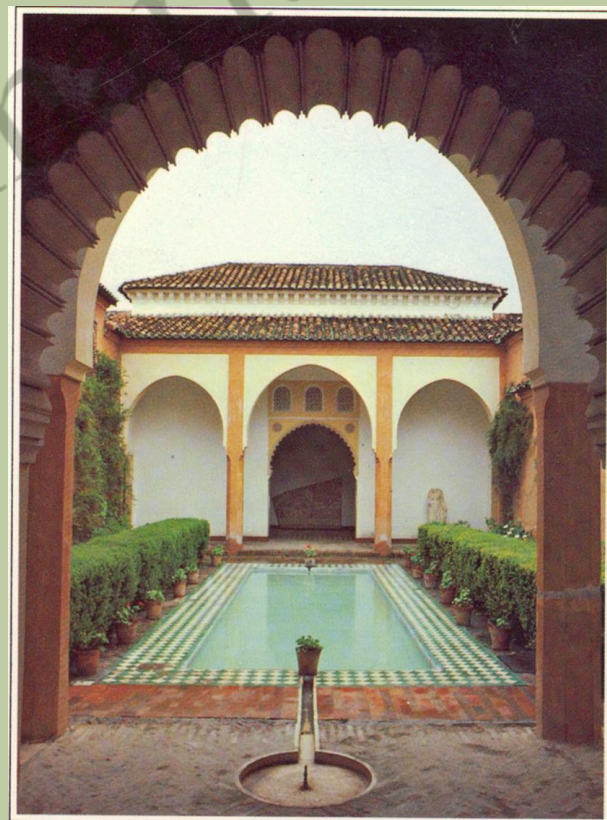
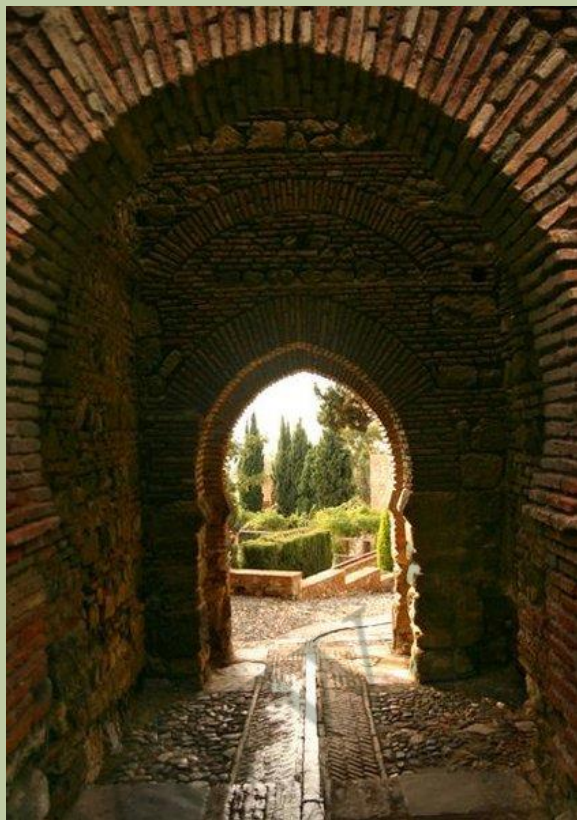
گوشه‌ای از باغی در
بلندای القصر

توپپاری گیاهان به سبک ونسانی و پاروک در کنار سروهای ایران
باغی در قصبه مآقه. (القصر در بالای تپه)

طراحی منظر و باغ سازی به سبک باروک ورنسانسی در قصبه مالقه

نمونه‌های مختلف از حیاط - خانه‌ها در مآلقه. راست: منظر پردازی دوره اسلامی
چپ و وسط: منظر تحول یافته حیاط‌ها در دوران مسیحیت

جمعیتی

اطلاعات تاریخی زیادی مبنی بر این که خلفا و حکمرانان مسلمان آندلس (نام کل سرزمین اسپانیا و بخشی از شمال آفریقا و جنوب ایتالیا در دوران اسلامی است) در کنار عمران و آبادی این سرزمین، عامل انتقال مظاهر فرهنگ اسلامی از شعر و موسیقی تا معماری و باغ‌سازی و... به غرب جهان اسلام بوده‌اند، موجود است.

با اندکی تفحص درمی یابیم که نقش ایرانیان در این ارتقای فرهنگی حائز اهمیت بوده‌است.

غالباً حاجبان دربار این خلفا که حکم وزیر اعظم را داشته‌اند ایرانی بوده‌اند

و مانند برامکه در دربار خلفای عباسی نقش تعیین کننده داشته‌اند.

علاوه بر موسیقی و انواع ساز ایرانی که توسط "زریاب" به اسپانیا منتقل شد و امروزه پایهٔ موسیقی ملی اسپانیا شمرده می‌شوند، بسیاری از مظاهر فرهنگی دربار ساسانی از جمله آداب تشریفات سیاسی و پذیرایی‌ها تا طرز لباس پوشیدن و آشپزی ایرانی توسط بزرگانی چون زریاب و حاجبان و درباریان ایرانی خلفا به این سرزمین منتقل شدند.

از فنون مختلف از جمله استخراج آب با حفر قنات گرفته تا علوم مدرسی چون فلسفه یونانی، همه از شرق و توسط مسلمانان به غرب اروپای قرون وسطا که آثار تمدنی روم را بیش از سه قرن بود که به بوتهٔ فراموشی سپرده بودند، منتقل شد.

بسیاری از عاملان این انتقال فرهنگی ایرانیانی بودند که بعضاً حتی از خراسان به اندلس رفت و آمد داشتند.

پدیده باغسازی نیز به ظن قوی و بنا بر دلایلی که برشمردیم از ایران دوره اسلامی به اسپانیا منتقل شده است.

مدتهاست که محققان تاریخ باغسازی، باغهای اسپانیا در قرون وسطا را در رده باغهای اسلامی یا هنر باغسازی جهان اسلام دانسته‌اند.

امروزه که باغسازی ایرانی با ویژگی‌ها و هویت کامل خود شناخته شده و به ثبت جهانی رسیده است، ما این فرضیه را مطرح می‌کنیم که باغهای دوره اسلامی اسپانیا - که غربیان به عمد آن دوره را به نام Moorish Spain می‌نامند - ریشه در هنر باغسازی ایرانی داشته‌اند.

زیرا کلاً باغسازی در جهان اسلام ریشه در باغسازی ایرانی داشته‌است.

پایان بخش اول
باغ سازی اندلس

نشانی از تداوم باغ سازی ایرانی در جهان اسلام

www.tarikhomemari.ir